

УДК 657.1.012.1+657.6

## СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ВПЛИВИ НА СТАНОВЛЕННЯ НОВІТНЬОЇ ОБЛІКОВОЇ ПАРАДИГМИ

В.О. Шевчук, д.е.н., проф.

*Національна академія статистики, обліку та аудиту, Київ, Україна*

*Шевчук В.О. Соціальна відповідальність суб'єктів господарювання: впливи на становлення новітньої облікової парадигми.*

З новітніх світоглядних та природничих позицій досліджуються проблеми соціально відповідального господарювання. Відповідальність господарюючих суб'єктів розглядається у соціальному вимірі як предметна область обліку.

Необхідність надання керованості господарюванню та його соціальне спрямування потребують адекватного інформаційного забезпечення, управління та його функцій. Показано, як під впливом сучасних соціально-економічних зрушень окреслюється новітня облікова парадигма. Поряд із цим доводиться зворотній вплив становлення облікової парадигми на запровадження соціально відповідального господарювання.

У контексті парадигмальних змін, що спричиняють модифікацію онтологічних, метрологічних та методологічних засад обліку, обґрунтовуються підходи до розв'язання досліджуваних проблем.

*Ключові слова:* зміни у сфері господарювання, новітня облікова парадигма, діяльності господарюючих суб'єктів

*Шевчук В.А. Социальная ответственность субъектов хозяйствования: влияние на становление новейшей учетной парадигмы.*

С новейших мировоззренческих и природоведческих позиций исследуются проблемы социально ответственного хозяйствования. Ответственность хозяйствующих субъектов рассматривается в социальном измерении как предметная область учета.

Необходимость придания управляемости хозяйствованию и его социальная направленность требуют адекватного информационного обеспечения управления и его функций. Показано, как под влиянием современных социально-экономических сдвигов появляется возможность очертить новейшую учетную парадигму. Наряду с этим доказывается обратное влияние становления учетной парадигмы на внедрение социально ответственного хозяйствования.

В контексте парадигмальных изменений, которые обуславливают модификацию онтологических, метрологических и методологических основ учета, обосновываются подходы к решению исследуемых проблем.

*Ключевые слова:* изменения в сфере хозяйствования, новейшей учетной парадигма, деятельность хозяйствующих субъектов

*Shevchuk V.A. Social responsibility of business entities: influences on the latest accounting paradigm creating.*

The article deals with the problems of socially responsible management from the latest philosophical and naturalistic positions. The study considers responsibility of business entities in the social dimension as a subject area of accounting.

The need for manageability and social orientation requires adequate management data and its functions. The paper concerns how modern socio-economic changes affect the modern accounting paradigm. However, the author shows the reverse effect of accounting paradigm's formation of the on the introduction of socially responsible management.

The article concerns the ways of researched problems solution in the context of paradigmatic changes that cause the modification of ontological, metrological and methodological accounting principles.

*Keywords* changes in the field of business activity, newest accounting paradigm, the activities of economic entities

Обмеженість ресурсів, їх вичерпування, забруднення довкілля, зростання майнової нерівності, злиднів та інші чинники, що вже перетворились на глобальні загрози, зумовлюють обов'язковість відповідальності господарюючих суб'єктів перед природою, іншими фізичними та юридичними особами і людством загалом.

Стає дедалі важливішим обґрунтування нових підходів до теоретичного тлумачення та практичного застосування важелів відповідальності. Зростає актуальність відповідальності за життя прийдешніх поколінь. У такий спосіб вирішення проблеми стає все більш дотичним до відповідного інтересам нащадків типу розвитку, який отримав назву сталого [22, 31, 52]. Йдеться про соціально-економічні зрушення, що мають бути безпечними для сучасних і майбутніх поколінь.

Вирішення вказаних проблем потребує керованості суспільно-господарського розвитку і вимагає адекватного інформаційного забезпечення управління. Перед управлінськими функціями постає завдання відповідності принципово новим викликам, які у XXI ст. набули планетарних вимірів.

Безальтернативною функцією, покликаною надавати необхідну для управлінських потреб фактичну інформацію, є облік. В умовах необхідності підвищення рівня соціально-економічної відповідальності господарюючих суб'єктів існуючі системи обліку потребують новітніх теоретико-методологічних рішень. Розвинути облікові системи можливо за умов зміни чинної парадигми рахівництва.

### Аналіз останніх досліджень і публікацій

Соціальна орієнтація економіки передбачає зростання значущості відповідального ставлення господарюючих суб'єктів до навколишнього середовища, потребує дотримання соціальних вимог, захисту соціально-економічних інтересів персоналу підприємств, їхніх споживачів, контрагентів та інших зовнішніх стейкхолдерів.

Окремі результати сучасного теоретичного та прикладного дослідження цих проблем наведено у працях [6, 13, 14, 21, 26, 29, 33, 41, 43, 44, 46]. Однак у цих та інших публікаціях не завжди знаходимо розкриття соціальної сутності господарювання та соціальної відповідальності господарюючих суб'єктів у контексті навіть тих

тлумачень, котрі надають найдоступніше роз'яснення поняття «соціальний» [32].

Безальтернативними засобами інформаційного віддзеркалення соціально-економічних зрушень, що відбуваються нині у сфері господарювання, є облік і звітність. Разом з тим спроби відображення цих проблем існуючими обліково-звітними засобами залишаються недосконалими [1-2, 4-5, 7, 9-12, 15-20, 23-25, 27, 30, 40, 52]. Причиною цього вважаємо недосконалість чинних теоретико-економічних засад, достатніх для побудови новітніх обліково-звітних систем, адекватних потребам соціально відповідального господарювання.

Мають рацію В.А. Дерій і М.В. Дерій, зауважуючи, що в сучасних класифікаціях дослідники не виокремлюють українських моделей корпоративної соціальної відповідальності [15]. У той же час належить критично сприймати їхню сентенцію про те, що в Україні «розвиток соціальної відповідальності, а тим більше соціального обліку, звітності й аналізу перебуває на початковій стадії». Бо насправді національна економіко-філософська думка має низку вагомих надбань, що конструктивно змінюють існуючу систему розуміння і застосування важелів соціальної відповідальності господарюючих суб'єктів та віддзеркалення цієї проблематики обліково-звітними й іншими засобами надання для управління релевантної фактографічної інформації.

*Метою статті є*, з одного боку, з'ясування соціально-економічних зрушень, що змінюють діяльність господарюючих суб'єктів, а з іншого – дослідження впливу цих зрушень на окреслення новітньої облікової парадигми. Своєю чергою її становлення передбачає модифікацію онтологічних, метрологічних та методологічних засад обліку, покликаною враховувати специфіку соціально відповідального господарювання.

#### **Виклад основного матеріалу дослідження**

Господарювання являє собою усвідомлюване людьми освоєння природи, котра є середовищем їх життєдіяльності. Видатний український мислитель і натураліст акад. В. Вернадський виокремлював у складі природи сфери живого, неживого й розумного, симбіотична сукупність і взаємодія яких охоплює планетарне буття землян.

У сучасному розумінні господарювання можна трактувати за акад. В. Вернадським як керовану розумним проекцію живого на неживе. Та не дивлячись на цю керованість, унаслідок дезорієнтації розумного теперішнього модель господарювання спричиняє пришвидшене руйнівне вичерпування ресурсів живого й неживого.

Усе небезпечнішим для сфери живого стає інтенсивне забруднення довкілля. Господарська діяльність, здійснювана конкретними суб'єктами, помітне погіршення стану природного середовища за її наслідками дедалі негативніше впливають на здоров'я і тривалість життя людей, набуваючи характеру глобальної соціально-економічної

проблеми. Постає необхідність запровадження нових та дієвішого застосування чинних важелів відповідальності за надмірне використання природних ресурсів та заподіяну довкіллю шкоду з метою захисту людей і їхнього середовища, компенсації ресурсів і втрат та запобігання руйнівному впливу людини на природу.

Розрізняють низку видів відповідальності, окремі з яких можуть бути визначені вартісно і в силу цього мати економічний вимір [42]. У контексті даного дослідження з існуючих видів відповідальності виокремлюємо соціальну відповідальність, розглядаючи її як предметну область обліку та надаючи їй адекватного сучасного трактування.

У найдоступнішому розумінні відповідальність розглядається як «покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії...» [32]. При цьому обов'язок тлумачиться як «те, чого треба беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або виходячи з власного сумління...» [32].

Відповідно епітет «соціальний» (від лат. *socialis*) за новітнім словником української мови тлумачиться як «пов'язаний із життям і стосунками людей у суспільстві; породжений умовами суспільного життя; існуючий у певному суспільстві...» [32].

Поєднання наведеного тлумачення терміну «відповідальність» з ознакою «соціальна» утворює досліджуване поняття «соціальна відповідальність». Його застосування у сфері господарювання потребує трактувань, адекватних теперішньому станові економічної науки.

Сучасне тлумачення структури останньої передбачає поділ всієї сукупності економічних теорій на напрями фізичної та політичної економії [38]. На відміну від політичної економії, котра «обслуговує» політичні інтереси, цілі, наміри чи навіть примхи, фізична економія керується законами природи [51]. І якщо фізико-економічна інтерпретація господарювання впливає з уловлювання сонячної енергії, то його політико-економічне бачення зводиться до експлуатації людської праці.

Фундатор національної наукової школи фізичної економії С. Подолинський водночас є і видатним дослідником соціальних проблем. Слід вказати, що український новатор аналізував їх принципово по-новому, у контексті тематики, яку «розглядав у своїх наукових працях про сонячну енергію» [40]. Як зазначає сучасний канадський дослідник наукової спадщини С. Подолинського проф. Р. Сербин, «українці розробляли передові на той час соціальні й наукові теорії», що давало нагоду європейцям бачити, «який вклад могла внести Україна у спільну європейську культуру» [40].

Ці положення є принципово новими для природничої інтерпретації соціально відповідального господарювання, становлення

якого ми досліджуємо за С. Подолинським на природничих засадах.

Окремі із сучасних науковців справедливо критикують недостатність політичної економії, зокрема, трудової теорії вартості К. Маркса [3]. У зв'язку з цим належить наголосити, що сучасний український мислитель, письменник і правозахисник М. Руденко зробив це ще в 70-х роках ХХ ст.

На протипагу офіційній думці він уперше дав критику політико-економічних доктрин з фізико-економічних позицій [38]. Викривши хибність «наріжного каменя» марксистської політичної економії, наш сучасник довів, що визначення вартості й особливо додаткової вартості «загрожує планетарним занепадом або навіть загибеллю цивілізації» [38].

Наведені узагальнення українського інтелектуала надзвичайно важливі для теперішнього осягнення застережень, зроблених акад. В. Вернадським. Він обґрунтував пришивдене становлення людини як потужної геологічної сили, за зростанням могутності якої ховаються загрози самознищення [8]. Слід наголосити, що цю загрозу могутності український мислитель і натураліст пов'язував не з матерією, а з розумом і спрямованою цим розумом людською працею [8].

Сьогодні у застереженнях наших видатних співвітчизників належить розгледіти унікальну зміну парадигмального характеру. Адже ще в першій половині ХХ ст. акад. В. Вернадським констатовано: людина з природою міняються ролями! А це докорінно змінює місію людини, покладаючи на неї відповідальність, котра вимагає принципово нового трактування.

Що стосується сумління індивідів як одного з критеріїв соціальної відповідальності, то його належить пов'язувати з вибором – як самих індивідів, так і створюваних ними та керованих владою суспільств. Досліджуючи здатність людини рухатися «в духовних і фізичних проявах своєї особистості», вже згаданий М. Руденко вказував на суворий детермінізм, що існує у виборі духовних шляхів й обмежений можливостями істини або брехні, життя або смерті [38].

Він вказував на закони формування життя і доводив необхідність бачити їх як дію законів тяжіння і відштовхування [38]. З огляду на це мислитель наголошував на необхідності «виявити чітку і ясну позицію, яка дозволяє земній людині приписати себе до однієї з двох протилежно спрямованих сил природи...» і продовжував осмислювати «відповідь на запитання: яку силу в природі можна вважати прихильною до нас, а яка є ворожою» [38].

Визначальним дороговказом відповідальності у досліджуваному розумінні стає феномен соціального як такого, що пов'язане з життям і його захистом [32].

Свого часу нами запропоновані концептуальні моделі господарювання, іменовані моделями

соціально орієнтованої та екологічно і соціально орієнтованої ринкової економіки [47]. Згідно з першою моделлю нині доречно вести мову про відповідальність сфери господарювання за життя і здоров'я людей, а з другою – за стан природного середовища, сприятливого для людського існування і життєдіяльності. Принагідно доречно відзначити, що ці проблеми ще наприкінці 70-х років ХІХ ст. одним із перших фундаментально порушив С. Подолинський, однак його праці з того часу жодного разу не перевидавалися [36-37].

За С. Подолинським соціально відповідальними вважатимемо висловлені ним ідеї підтримки планетарного життя [35]. У цьому ж контексті розглядатимемо як такі, що донині зберігають свою актуальність, прогностичні застереження акад. В. Вернадського про те, що перед сучасною йому людиною «відкривається величезне майбутнє, якщо вона зрозуміє це і не буде використовувати свій розум і свою працю для самознищення» [8].

За М. Руденком, який був гуманістом світового виміру, трактуватимемо і найвищий рівень відповідальності – відповідальність перед життям. З огляду на те, що «земне життя належить не Землі», йдеться про відповідальність перед Сонцем [38]. Своєю чергою це положення є онтологічним «ключем» до розуміння тверджень мислителя про те, як «ми, люди, допомагаємо Сонцю підтримувати життя на Землі» [38].

Таким чином, новітня інтерпретація відповідальності людини об'єктивно потребує переходу на світоглядні і природничі засади, обґрунтовані українськими подвижниками фізичної економії. Бо соціальна відповідальність у фізико-економічному розумінні – це відповідальність передовсім згідно з вимогами природи, складовою якої є суспільство, а потім, як зазначено у згаданому словниковому тлумаченні, – «відповідно до вимог суспільства».

Антиподом відповідальності є безвідповідальність. У природничому контексті її можна трактувати як спробу чинити «опір там, де не можна його чинити»: вона подібна до «намагання зупинити тисячотонний потяг власними грудьми» [39]. Найгіршим проявом соціально безвідповідального господарювання є обкрадання нащадків, що загрожує не тільки їх життєдіяльності, а існуванню.

Трактуючи соціальність як відповідальність перед життям, належить вести мову і про її розгляд через призму стосунків людей у суспільстві [32]. З огляду на обраний економіко-філософський підхід належить вести мову про фізико-економічну сутність і взаємодію суспільних класів. За Ф. Кене М. Руденко утвердив класифікацію суспільства за виробничими (енергетичними) ознаками [38]. На протипагу К. Марксу він застосував ідею фізичної (виробничо-енергетичної), а не політичної (моральної) класовості [38].

Цей підхід дозволяє розглядати суспільство як енергетичну систему, виокремлюючи у її складі генератора, провідника та споживача енергії, і доводить, що «генератором в економіці є хліборобство» [38]. Із цих положень нашого сучасника належить виводити природничу інтерпретацію соціальності з погляду стосунків людей у суспільстві.

Із позицій породженості умовами суспільного життя [32] соціальність слід трактувати за М. Руденком через призму біоенергетичних співвідношень і форми держави, досліджених у контексті їхніх взаємних (прямих і зворотних) впливів [38]. Доведена мислителем взаємозалежність біоенергетичних співвідношень і форми держави є настільки важливою, що визначає долю державності і суспільства загалом.

Визначальним у цих впливах є осягнення основоположних підвалин господарювання. «У залежності від того, як ми розуміємо природу додаткової вартості, формуються всі суспільні інститути й сама державність» [38]. Спираючись на фізичний та соціальний підходи, М. Руденко відповідно порівняв моделі походження додаткової вартості.

Фізична модель показує, що додаткової вартість походить від природних джерел, які живлять людську працю. За соціальною моделлю відлік додаткової вартості починається не від землі, а від людини [38]. За результатами порівняння дослідник прийшов до висновку, що економію як науку «взагалі не можна формувати на соціальній основі – її слід будувати на основі фізичній» [38].

Отже, із позиції стосунків людей у суспільстві соціально відповідальним слід вважати господарювання, кероване закладеними в його основу біоенергетичними співвідношеннями, а також моделі походження додаткової вартості, форми суспільних інститутів, класовості, державності тощо, сприятливі для нарощування продуктивності суспільного класу, який відіграє в економіці роль генератора. На противагу цьому соціально безвідповідальним вважатимемо потурання суспільному класові, котрий у виробничо-енергетичному розумінні є безплідним.

Слід брати до уваги, що багатозначна ознака «соціальний», як було вказано, також означає «породжений умовами суспільного життя...; існуючий у певному суспільстві...» [32]. Отже, трактуючи соціальність у досліджуваному контексті, належить виходити з реалій, що склалися у певному суспільстві й існують у визначеному часі.

Умови життя сучасної цивілізації М. Руденко характеризував як ентропійні, енергетично виснажливі, загрозливі небезпеками її старіння й загибелі [38]. Про С. Подолинського він писав як про людину, котра найглибше з усіх землян розуміла сутність ентропії [38].

Слід наголосити, що С. Подолинський трактував ентропію за своїм сучасником –

німецьким фізиком Р. Клаузіусом як схильність світової енергії до повсюдного вирівнювання, яке називається розсіюванням [35]. Він дав опис видів людської діяльності, які протистоять розсіюванню енергії, тобто є антиентропійними. Цей опис, зроблений близько 14 років тому, настільки вичерпний, що донині є справедливим.

Як «розсіювання енергії у світовому просторі» трактував за С. Подолинським ентропію і сам М. Руденко [38]. Він наводив узагальнення С. Подолинського про те, «що праця... не витворює ніякої матерії і що продуктивність праці може полягати лише в тому, що щось – теж не створене працею, прибуває до певного предмету. Се «щось» – власне енергія» [35].

Наш сучасник називав цей аналіз геніальним [38]. Справді, адже джерелом додаткової вартості за С. Подолинським є сонячна енергія, а не людська праця чи її експлуатація. Однак «перевертання» обгрунтованої С. Подолинським парадигми спричиняє «шалену» ентропійність сучасної цивілізації, на що неодноразово спрямовував свої застереження М. Руденко [38].

Антиентропійним явищем вважав земне життя В. Вернадський [38]. Тож пов'язаність антиентропійних процесів із життєдайними умовами соціально-економічного розвитку дозволяє вести мову про соціально відповідальне господарювання.

Антиентропійне господарювання слід вважати справді відповідальним перед життям, бо тільки воно утверджує життя. На противагу цьому з погляду суспільних умов життя його антиподом є соціально безвідповідальний тип господарювання, зумовлений домінуванням ентропійних чинників суспільно-господарського розвитку. Ця дихотомія антиентропійного та ентропійного уособлює все більше діалектичне загострення суперечностей сучасної цивілізації.

Так, за оцінками Frankfurter Rundschau, опублікованими кілька років тому, бажання пересічного землянина задовольняти свої потреби за німецькими чи американськими споживчими стандартами потребуватиме для ресурсного забезпечення відповідно 2,5-4,0 планети [48]. Зважаючи, що планета Земля – одна, зростає актуальність протидії тим споживчим запитам, нестримне збільшення яких спричиняє зростання обсягів соціально безвідповідального господарювання та посилення антропогенного тиску на довкілля.

Потрібні новації, наповнені антиентропійним змістом. Як порогове значення соціально-економічної безпеки, у практику господарювання необхідно невідкладно вести граничний рівень ентропії і запровадити жорсткий контроль за його дотриманням. Належить запровадити оцінювання соціально відповідальної діяльності господарюючих суб'єктів через критерії додаткової вартості замість діючої нині доданої вартості, «додавання» якої приховує ентропію, насправді являючи собою не збагачення, а обкрадання нащадків.

Причетність суб'єктів господарювання до розгортання вказаних руйнівних процесів є проблемою, розв'язання якої потребує реагування фахових економістів, обліковців, статистиків на неї відтоді, як гіпотетичне споживання не досягало ресурсних обсягів планети, дорівнювало цим обсягам чи починало перевищувати їх. Тому вважаємо пріоритетними відповіді, шукати які належить передовсім у світоглядній та природничій площинах, бо саме вони визначають чинну парадигму економічного мислення і господарювання.

Неодноразово зазначаючи, що перспектива подальшої розбудови економічної науки пов'язана з розвитком сучасного природознавства [38], М. Руденко вказував на злиття теорії додаткової вартості з теорією біосфери й утворення теорії життя як своєрідного природничо-господарського симбіозу [38]. На глибоких світоглядних та фундаментальних природничих засадах він трактував планетарне життя як найбільше диво. І вибудовував модель впливу на цей феномен сучасної світової економічної науки, трактуючи останню як таку, «від якої залежить життя на Землі» [38].

Ці положення є важливими для практичного урахування залежностей соціально відповідального господарювання від нинішнього стану економічної науки. У такий спосіб поряд із впливами соціально-економічних зрушень на становлення новітньої облікової парадигми, вони доводять зворотню залежність можливостей запровадження соціально відповідального господарювання від стану розвиненості обліку.

У той же час існуючі облікові системи не віддзеркалюють цих проблем і тому потребують змін. Йдеться про парадигму рахівництва, становлення якої означатиме приведення обліку, статистики та інших управлінських засобів отримання релевантної інформації у відповідність викликам часу.

Зростання вимог до забезпечення соціально відповідального господарювання зумовлює потребу адекватності відображення цих процесів в інформаційних системах, якими оперують господарюючі суб'єкти. Це спричиняє необхідність творення обліку, здатного ідентифікувати, реєструвати і враховувати соціальну відповідальність суб'єктів господарювання.

Таким чином, від обліку нині вимагається соціальна орієнтація. Він покликаний відображати пов'язаність соціально-економічних процесів із життям, стосунками людей у суспільстві, умовами суспільного життя [32].

Облік цих явищ можна тлумачити як систему, що охоплює сукупність трьох взаємно пов'язаних складових. Об'єкт обліку – це процеси соціально відповідального господарювання, результати якого оцінюються річним сукупним продуктом. З природничих позицій «в сукупний продукт можуть бути включені тільки вироби сільського

господарства – усім іншим товарам забезпечують вартість саме вони» [38]. Людина є суб'єктом (передовсім суб'єктом господарювання), котрий уособлює певний (соціально відповідальний чи безвідповідальний) тип господарювання. Акад. В. Вернадський свого часу зробив унікальне узагальнення про перехід з біосфери у ноосферу, який відбувається виключно завдяки людині [8]. Бачення суб'єктів господарювання за В. Вернадським стає все актуальнішим нині, коли людина дедалі відчутніше проявляє себе в ролі принципово нової геологічної сили планетарного виміру.

Загальним проявом взаємозв'язків об'єктів із суб'єктами у досліджуваному контексті вважатимемо механізм соціально відповідального господарювання. Залежно від господарюючого суб'єкта продукування, а особливо щорічний розподіл сукупного продукту можуть бути соціально відповідальними (чи навпаки – безвідповідальними). Це залежить від форми держави, котра, як показано вище, зумовлюється біоенергетичними співвідношеннями.

З технічної точки зору загально визначеними вважаються положення про забезпечення надійності конструкції щонайменше трьома точками опори. Для обліку найважливішими є онтологічні, метрологічні та методологічні «точки опори». Вони утворюють своєрідний «каркас», на який спирається облік у своєму розвитку. Модифікація цих «точок опори» означає перебудову обліку відповідно до зміни досліджуваних соціально-економічних зрушень [48].

Викладені підходи передбачають розгляд соціально-економічної сфери як предметної області обліку. Її окреслення потребує ідентифікації ключового (найспецифічнішого для даного дослідження) предмета обліку та віддзеркалення соціально відповідального господарювання онтологічними, метрологічними, методологічними та іншими властивими тільки облікові засобами.

Численні людські втрати, як наслідки голодоморів, воєн та іншого злочинного поведіння з людьми, доводять, що «для обліку подібних явищ потрібен метафізичний ключ» [38]. Синонімічність понять «метафізика» та «онтологія» [38] дозволяє найпершою з «точок опори» каркасу сучасного обліку вважати онтологічні засади. Ці засади створюють економіко-філософську основу формування новітньої облікової парадигми.

Визначальним дороговказом відповідальності у досліджуваному розумінні є феномен соціального як такого, що пов'язане з життям [32]. Зважаючи на це, належить наголосити на значущості вже вказаної ідеї «продовження життя на Землі» [38]. Імплементация ідеї в дефініцію сучасної світової економічної науки ставить у залежність від неї продовження планетарного буття і в такий спосіб обґрунтовує найвищий

рівень відповідальності – відповідальність перед життям.

Сформульована у наведеній дефініції залежність є важливою і для розкриття нового змісту обліку. Підхід до обліку із цих позицій виявляє його причетність до розв'язання найактуальніших для життєдіяльності людства проблем.

Викладені положення створюють онтологічні підвалини обліку. Своєю чергою вони відкривають можливості нових підходів до вартісного вимірювання соціально відповідального господарювання як об'єкта обліку.

Як зазначалося, джерелом суспільно-господарського розвитку у природничому розумінні є не людська праця, а сонячна енергія [38]. Її додаток, «здійснюючи кругообіг в економіці, стає додатковою вартістю» [38]. Ключове фізико-економічне поняття «енергія прогресу» являє собою фізичний аналог абсолютної додаткової вартості [38]. Воно дозволяє з'ясувати особливості творення вартостей і багатств та забезпечення результатів освоєння соціально відповідального господарювання.

Багатство розглядають як синонім капіталу. Капітал же трактується у фаховій літературі як вартість, що здатна продукувати додаткову вартість [38]. М. Руденко дослідив два взаємно пов'язаних різновиди додаткових вартостей і капіталів.

Перший вид вартості, як зазначено, мислитель іменував абсолютною додатковою вартістю з огляду на те, що вона «абсолютно нова для планети, щойно прибула з Сонця» і завдяки фотосинтезу втілена у живій речовині [38]. Другий різновид (йдеться про відносну додаткову вартість, утворення якої уможливує перший різновид вартості) є результатом освоєння сфери неживого.

Вказані різновиди додаткових вартостей продукують відповідні їм види капіталів. Тому вирішення питання про те, «з якої додаткової вартості належить виводити капітал – з абсолютної чи відносної?», дозволяє з'ясувати, який із капіталів «можна оцінювати грошима», а який – «вартістю людського життя» [38].

Особливими вимірювальними властивостями відзначається біологічна енергія: онтологічно саме вона уособлює життя і є одним із проявів живого. Це надає їй статус критерію найвищого метрологічного рівня й уможливує вимірювання соціально-економічних явищ через призму життя. М. Руденко розкрив метрологічні властивості біологічної енергії і довів її здатність вимірювати саму себе [38].

Унікальна здатність бути онтологічно важливим вимірником пояснюється і тим, що втіленням біологічної енергії є прибуток, котрий М. Руденко іменував космічним [38]. Біологічна енергія уособлює абсолютне багатство: з

онтологічної точки зору її примноження являє собою різновид збагачення, котре є істинним; з погляду метрології воно досягається завдяки властивим живому мультиплікативним ефектам, що мають фотосинтетичну природу.

Властивістю вартісного виміру володіють грошові вимірники: саме тому вони є застосовними в економіці. Відзначаючи важливість грошових вимірників як засобів обліку, заснованих на природничих засадах, М. Руденко розкрив на цій основі сутність грошей як «міри життя» [39].

Осмислюючи ідею новітнього еталона вартості, вимірником якої є гроші якраз у цій інтерпретації, він обґрунтував необхідність зробити цим еталоном 1 т (1 ц) пшениці [39]. Бо вважав, що «якби це справді сталося – сотні мільйонів землян були б врятовані від голодної смерті» [38]. У такий спосіб мислитель доводив, що біологічна енергія здатна бути еталоном, запровадження якого спроможне стати рятівним для сучасного людства.

Викладений природничий підхід дозволяє закласти підвалини фізико-економічних вимірювань, що створюють основу новітньої облікової парадигми, та окреслюють нові метрологічні засади сучасного обліку соціально відповідального господарювання.

Облік має забезпечувати господарюючих суб'єктів інформацією, необхідною для надання керованості соціально-економічним процесам. З метою отримання релевантної фактологічної інформації досліджувані особливості соціально відповідального господарювання мають бути зафіксованими в обліку. З огляду на це слід передбачити системне відображення його найпосутніших атрибутивних ознак і специфіки.

Завдяки викладеним концептуальним засадам визнання та вимірювання досліджуваних процесів стає можливим їх віддзеркалення в обліку. Своєю чергою це зумовлює необхідність змін облікової методології.

Розглядаючи проблему віддзеркалення соціально-економічних процесів в обліку у контексті становлення його новітньої парадигми, вважаємо, що модифікація методологічних засад обліку має бути логічним продовженням окреслених вище онтологічних та метрологічних положень. Викладені фізико-економічні підходи є підставою для відображення соціально відповідального господарювання засобами обліку.

Методологія фундаментальних чи прикладних наук, включаючи облік, являє собою сукупність прийомів, методів, застосовуваних у науковому пізнанні світу та практичній діяльності.

Дослідження методології обліку з природничих позицій дозволяє вести мову про низку фізико-економічних положень, які є засадничими для формування новітньої облікової парадигми, і впливають методологію обліку. Цими положеннями належить вважати, зокрема:

— закон рівновеликих величин, в основі якого «стоїть закон збереження і перетворення

енергії, а також квантовий характер світлового руху» [38];

- енергетичну рівність класів – «закон природи, на якому тримається природний лад», а його фундаментом є закон збереження і перетворення енергії [38];
- рівновагу абсолютного та відносного багатств [38].

Викладені положення є проявами соціально-економічної рівноваги, важливими для розвитку методології обліку на природничих засадах.

Вказані вище метрологічні властивості біологічної енергії вимірювати саму себе підтверджує формула енергії прогресу М. Руденка. У його праці «Рівновага багатства абсолютного й багатства відносного багатств» формулу подано як рівняння капіталу [38]:

$$K = E - F, \quad (1)$$

де  $K$  – капітал,  
 $E$  – енергія прогресу,  
 $F$  – ентропія.

Як зазначалося, «енергія прогресу» – фундаментальне економічне поняття [38], котре являє собою фізичний аналог абсолютної додаткової вартості [38]. За існуючим визначенням останньої – це «щорічний додаток сонячної енергії, що має місце виключно у хліборобстві» [38].

Відповідно  $K$  – це отримуваний завдяки  $E$  щорічний додаток абсолютного капіталу, а  $F$  – щорічне поглинання частини  $E$  на суспільні потреби (потреби промисловості і держави). З одного боку,  $F$  являє собою розсіювання енергії у світовому просторі. З іншого боку, якщо  $F$  не змарнована, а перетворена у відносний капітал, вона спроможна стати матеріально-технічною основою забезпечення соціально відповідального суспільно-господарського розвитку.

Формула (1) надає можливість описувати соціально-економічну рівновагу за критерієм абсолютного капіталу.

Опис рівноваги за критерієм відносного капіталу можливий за припущення, що ентропія являє собою не лише розсіювання чи марнування енергії, коштом якої створена, а передбачає можливість потенційного трансформування у відносний капітал. Тоді:

$$F = E - K. \quad (2)$$

Отже, формула (1) віддзеркалює рівність між, з одного боку, абсолютним капіталом, а з іншого – енергією прогресу, коштом якої він створений, та спричиненою цим творенням ентропією.

Формула (2) є рівністю між, з одного боку, ентропією, а з іншого – отриманням енергії прогресу, завдяки якій компенсується ентропія, і творенням абсолютного капіталу.

Розгляд точної із рівностей з погляду екстремуму (точок мінімуму і максимуму) функції у контексті можливостей нарощування абсолютного капіталу дає змогу збагнути, що

перша рівність описує умови його максимізації, а друга – умови мінімізації ентропії.

Водночас рівняння є підставами для узагальненого фізико-економічного опису соціально-економічної рівноваги. Цей опис із певною умовністю дозволяє зробити рівняння:

$$E - K = F. \quad (3)$$

Ліва сторона рівняння описує  $E$  як загальну величину щорічного додатку сукупного продукту, а  $K$  – як частку цього додатку, призначену для подальшого нарощування  $E$  і забезпечення соціально-економічного розвитку.

Права сторона рівняння описує  $F$  як щорічне споживання тієї частки  $E$ , яка, будучи спрямованою на задоволення потреб промисловості і держави, потенційно може бути перетвореною у відносний капітал. Такий підхід відкриває фізико-економічне бачення капіталів, що дає змогу усвідомленого суспільного впливу на розвиток соціально відповідального господарювання.

Ці формули доречно класти в основу побудови цілісної моделі соціально-економічної рівноваги в суспільстві. За своєю онтологією вона ґрунтується на засадах згаданих законів рівновеликих величин, енергетичної рівності класів, а в підсумку – фундаментального закону збереження і перетворення енергії.

Наведені алгоритми на засадах фізичної економії вказують визначальні чинники, під впливом яких перебувають можливості досягнення соціально відповідального господарювання завдяки капіталізації сукупного продукту.

Капіталізація сукупного продукту у фізико-економічній інтерпретації означає скерування енергії прогресу на подальше її нарощування, на збільшення обсягів сукупного продукту, отриманого аграрною сферою. З огляду на те, що така можливість існує тільки у цій сфері, слід вести мову про пріоритетне спрямування капіталів в аграрну сферу.

Поряд із цим, як впливає з наведеного алгоритму, існують можливості капіталізації сукупного продукту коштом скорочення ентропії, доведення останньої до можливого мінімуму. Адже чим більший обсяг ентропії, тим більша необхідність нарощування абсолютного капіталу за рахунок її скорочення. Відповідно більшими є й резерви капіталізації сукупного продукту та можливості використання цих резервів завдяки попередженню ентропії.

Таким чином, для забезпечення соціально відповідального господарювання і продуктивного використання сукупного продукту потрібно капіталізувати якомога більшу його частку та запобігати утворенню ентропії. При цьому одночасно з управлінням капіталізацією сукупного продукту належить вживати заходи щодо запобігання його втрат. Тому для отримання більшого обсягу абсолютного капіталу треба збільшувати енергію прогресу та зменшувати ентропію.

Стратегічне значення для управління цими процесами має фізико-економічне бачення суспільного розподілу сукупного продукту. У натуральному вигляді цей продукт являє собою щорічний урожай злаків, обсяг якого поділяється на 5 рівновеликих одиниць. Як доведено, за біоенергетичною структурою – це зерно й солома у співвідношеннях 3:2. Цю структуру врожаю підтверджують досвід американського фермера Гарста, дослідження американських науковців, а також формула енергії прогресу М. Руденка, котра є світовою константою [48, 51, 38].

Із природничої точки зору 5 частин сукупного продукту необхідно щорічно поділяти між суспільними класами таким чином, аби 3 біоенергетичних одиниці (1 одиниця зерна та 2 одиниці соломи) належали селянству. Решта зерна має розподілятися на користь промисловості та держави й Логосу (по 1 біоенергетичній одиниці зерна для кожної).

Фізико-економічна модель соціально відповідального господарювання передбачає розподіл сукупного продукту на антиентропійні та ентропійні цілі розвитку кожного суспільного класу. Вона є віддзеркаленням стану соціально-економічної рівноваги і будується на засадах теорії «золотого перерізу», зокрема, на Божественній пропорції – фундаментальній константі, свого часу досліджуваній ще фундатором бухгалтерського обліку Л. Пачолі.

Відповідно до цієї моделі селянство має використовувати зерно на вказані цілі у співвідношеннях 0,6:0,4 від належної йому 1 одиниці, а солону – у пропорціях 1,2:0,8. Промисловці теж повинні споживати зерно на вказані цілі у співвідношеннях 0,6:0,4 від належної їм одиниці сукупного продукту, а держава – 0,24:0,16 і Логос – 0,36:0,24.

Викладене дозволяє згідно з природним порядком господарювання вибудувати концептуальну модель облікового віддзеркалення соціально відповідального розподілу сукупного продукту.

Перш ніж пропонувати його, належить зазначити, що одним із питомих облікових інструментів, який «маркує» облік серед решти управлінських функцій, дозволяючи безпомилково ідентифікувати його методологію, є балансове узагальнення [45].

Конкретнішим різновидом цього типу узагальнення є баланс. Для даного дослідження важливі два його трактування: 1) як рівності, рівноваги двох підсумків протилежного значення, 2) як двосторонньої таблиці, що є обліковим відображенням майнового стану підприємства на відповідний момент часу [28].

Визначальною для такого тлумачення балансового узагальнення є фізико-економічну сутність рівноваги. Причому її належить розкривати на засадах закону збереження і перетворення енергії, з якого своєю чергою випливають положення згаданих вище законів рівновеликих величин та енергетичної рівності класів.

Що стосується табличної форми балансового узагальнення, то його ліва частина є своєрідним віддзеркаленням активу: вона представляє сукупний продукт як життєдайний ресурс, який уособлює не тільки майбутні індивідуальні чи суспільні вигоди, але і прибуток, котрий, як зазначалося, іменується космічним [38].

Праву частину цієї таблиці пропонується розглядати як своєрідне віддзеркалення пасиву з огляду на те, що за результатами суспільного розподілу сукупний продукт привласнюється 3 класами суспільства, котрі, як зазначалося, трактуються фізико-економічно, а не політико-економічно, бо йдеться про виробничо-енергетичну, а не моральну класовість.

Свого часу нами запропонована концептуальна модель балансу [50]. Вона окреслила положення, важливі для найзагальнішого (і відповідного методологічним можливостям обліку) інформаційного віддзеркалення процесів господарювання. Поряд із цим нещодавно запропонована модель балансового узагальнення, яка дає його нову природничу декомпозицію, інтерпретовану з точки зору управління рівноважним довгостроковим розвитком [49].

У той же час необхідна модель балансу, що враховує соціально-економічну спрямованість господарювання. Беручи біологічну енергію за основу економіко-енергетичних вимірювань, слід вести мову про інший контекст декомпозиції балансового узагальнення, а саме – той, що віддзеркалює соціально відповідальне господарювання і продуктивне використання суспільного продукту.

Слід наголосити, що Ф. Кене, до теорії якого тяжіють витоки пропонованого підходу, «аналізує економіку окремого господарства» [38]. А тому балансові узагальнення стосуються як суспільства, так і окремих господарств. І якщо на макроекономічному рівні розглядається соціально відповідальне господарювання, то мікроекономічний рівень передбачає дослідження соціально відповідальної діяльності господарюючих суб'єктів.

Тож запропонована модель балансового узагальнення (табл. 1) призначається як для макро-, так і для мікроекономічного рівнів господарювання. Необхідність дотримання природного порядку господарювання потребує верифікації наведеного в балансових узагальненнях розподілу сукупного продукту. Верифікувати цей розподіл на предмет його відповідності досліджуваним критеріям можна наступними способами. 1. Через перевірку коректності розподілу сукупного продукту між суспільними класами. Якщо селянству має належати 3 одиниці сукупного продукту (у натуральному вигляді - це 1 одиниця зерна і 2 одиниці соломи), промисловцям – 1 одиниця сукупного продукту, а державі й Логосу – відповідно 0,4 і 0,6 одиниці сукупного продукту (у вигляді зерна), то в підсумку це складатиме 5



одиниць річного сукупного продукту (у вигляді 3 одиниць зерна і 2 одиниць соломи), що свідчатиме про коректність розподілу;

2. Через перевірку доцільності розподілу сукупного продукту всередині кожного суспільного класу, зокрема.

Таблиця 1. Балансове узагальнення отримання та розподілу річного сукупного продукту в умовах соціально відповідального господарювання

Біоенергетична структура річного сукупного продукту	Кількість біоенергетичних одиниць	Сукупний розподіл річного сукупного продукту	Кількість біоенергетичних одиниць
Солома	2	На розвиток сільського господарства: — антиентропійні цілі – 1,2 — ентропійні цілі – 0,8	2
Зерно	3	— антиентропійні цілі – 0,6 — ентропійні цілі – 0,4	1
		На розвиток промисловості: — антиентропійні цілі – 0,6 — ентропійні цілі – 0,4	1
		На розвиток держави: — антиентропійні цілі – 0,24 — ентропійні цілі – 0,16 На розвиток Логосу: — антиентропійні цілі – 0,36 — ентропійні цілі – 0,24	1
Разом	5	Разом	5

*Джерело: Власна розробка автора*

Якщо на антиентропійні цілі розвитку селянства спрямовується 1,8 одиниці продукту (у вигляді 0,6 одиниці зерна і 1,2 одиниці соломи), промисловців – 0,6 одиниці сукупного продукту, держави й Логосу – відповідно 0,24 і 0,36 одиниці сукупного продукту (у вигляді зерна), то разом це складатиме 3 одиниці сукупного продукту (у натуральному вигляді – 1,8 одиниці зерна і 1,2 одиниці соломи).

Своєю чергою, якщо на ентропійні цілі розвитку селянства спрямовується 1,2 одиниці сукупного продукту (у вигляді 0,4 одиниці зерна і 0,8 одиниці соломи), промисловців – 0,4 одиниці сукупного продукту, а держави й Логосу – відповідно 0,16 і 0,24 одиниці сукупного продукту (у вигляді зерна), то разом це складатиме 2 одиниці сукупного продукту (у вигляді 1,2 одиниці зерна і 0,8 одиниці соломи).

Таким чином, загальний обсяг річного сукупного продукту, розподіленого на цілі антиентропійного та ентропійного розвитку, складатиме 5 одиниць (у натуральному вигляді 3 одиниць зерна і 2 одиниць соломи), засвідчивши доцільність розподілу.

Слід зазначити, що «держави й промисловість є виключно ентропійними органами суспільства» [21]. Причому найбільш ентропійною є промисловість. Тож ентропія є своєрідною «даниною», яку платять з об'єктивної необхідності чи з огляду на соціально безвідповідальне господарювання.

Вплив ентропії на капіталізацію сукупного продукту можна визначити, підставляючи у наведені формули чисельні значення капіталу,

енергії прогресу та ентропії, виражені у біоенергетичних одиницях, якими вартісну структуру річного сукупного продукту позначено як структуру врожаю зернових (зерна та соломи). Цей вплив має кілька проявів.

Спочатку він проявляється у спотворенні природного порядку суспільного розподілу сукупного продукту між селянством і державою, а саме. Держава замість 1 біоенергетичної одиниці відбирає у селян-виробників 2 одиниці зерна. Насильницьким позбавленням зерна держава обмежує ресурси розвитку селянства соломою. Внаслідок ігнорування природних законів розподілу сукупного продукту соціально відповідальне господарювання унеможливується, адже руйнуються передумови розширеного відтворення сукупного продукту.

У подальшому цей руйнівний вплив посилюється: внаслідок експропріації селянства соціально безвідповідальне господарювання стає злочинним – насильницьке відбирання зерна позбавляє селян і продовольства, і посівного матеріалу. Зерно, що «виділяється» за рознарядками держави із централізованих фондів селянству для посіву, забезпечує збір урожаю зерна в обсязі 2, не 3 біоенергетичних одиниць. Відповідно до законів природи скорочуються обсяги соломи: замість 2 отримують лише 1,3 біоенергетичні одиниці.

Як результат, відтворення абсолютних благ із розширеного стає простим, що призводить до відповідного скорочення обсягів врожаю зернових, спричиняючи недоїдання населення й голод (табл. 2).

Таблиця 2. Балансове узагальнення отримання та розподілу річного сукупного продукту

Біоенергетична структура річного сукупного продукту	Кількість біоенергетичних одиниць	Сукупний розподіл річного сукупного продукту	Кількість біоенергетичних одиниць
Солома	1,3	Сільське господарств	1,3
Зерно	2	–	–
		Промисловість	1
		Держава	1
Разом	3,3	Разом	3,3

*Джерело: Власна розробка автора*

Таким чином, частина врожаю зернових, який залишається у селян-виробників, складає лише 1,3 біоенергетичних одиниці соломи. Насильницьке позбавлення зерна стає проявом соціально безвідповідального і навіть злочинного поведіння держави з селянами-виробниками. Воно спотворює відтворення сукупного продукту, внаслідок чого останнє згортається, з розширеного трансформується у просте і врешті руйнує саму державу.

У колишньому СРСР ця обставина спричинила кризогенний вплив на суспільство і прирікла величезну індустріальну і мілітарну наддержаву на закономірну загибель. Як зазначалося, нині експертами самокритично визнається, що досягнення землянами німецького чи американського рівня добробуту людству необхідне ресурсне забезпечення в обсязі кількох планет [48]. Це вимагає привертання неупередженої уваги до моделей господарювання, за якими розвивається світова, зокрема, західноєвропейська та північноамериканська економіка. Адже, як впливає із наведених цифр, вони штовхають людство на шлях до ресурсної прірви, пришвидшене скочування в яку загрожує самознищенням.

## Висновки

Подальша життєдіяльність та соціально-економічний розвиток суспільств вимагають переходу до моделей господарювання, які є відповідальними за долю теперішніх і майбутніх поколінь. Запровадження цих моделей стає можливим завдяки фізичній економії, котра джерело суспільно-господарського розвитку вбачає в сонячній енергії, – на протигвагу політичній, для якої цим джерелом є людська праця та її експлуатація.

Це потребує розкриття соціально відповідальної діяльності господарюючих суб'єктів зі світоглядних та фундаментальних природничих позицій, обґрунтованих основоположниками національної наукової школи фізичної економії. Виходячи із доведених ними положень, нами відстоюється ідея життя як найбільшої цінності. Провідною є думка про відповідальність за життя нащадків як найвищий рівень індивідуальної, суспільної і загальнолюдської відповідальності.

У фізико-економічному розумінні соціально відповідальним є господарювання з урахуванням вимог законів природи, складовою якої є суспільство. Його антипод являє собою

господарювання, здійснюване всупереч природному порядку. Соціальна безвідповідальність господарювання спричиняє злочин супроти нащадків, загрожуючи не тільки їх життєдіяльності, а вже й існуванню. Ці типи господарювання відповідно пов'язуються з його спрямуванням на досягнення цілей переважно антропоційного чи ентопійного розвитку.

Зростання значущості соціально-економічної відповідальності для сучасного суспільно-господарського розвитку потребує адекватного рівня керованості. Причому йдеться про необхідність забезпечення керованості розвитку, відповідального за подальше існування і життєдіяльність нащадків. Це ставить принципово нові завдання перед сучасним менеджментом та його функціями.

Надання керованості господарюванню та його соціальне спрямування, відповідне інтересам сучасних і майбутніх поколінь, потребує адекватного інформаційного забезпечення і спричиняє виникнення новітньої парадигми обліку. Її становлення досягається через модифікацію онтологічних, метрологічних, методологічних та інших властивих обліковій засобів віддзеркалення соціальної відповідальності господарюючих суб'єктів.

Базована на природничих засадах концепція соціально відповідального господарювання змінює існуючу парадигму обліку. Соціальний вимір відповідальності чинить вплив передовсім на онтологію обліку. Дороговказом відповідальності у досліджуваному розумінні стає феномен соціального як такого, що пов'язане з життям. Тому онтологічні підвалини потребують урахування цього феномена в обліку.

З огляду на те, що природнича інтерпретація господарювання впливає з уловлювання сонячної енергії, а не експлуатації людської праці, унікальними вимірювальними властивостями відзначається біологічна енергія: вона уособлює життя, є одним із проявів живого і здатна вимірювати саму себе.

Осмилення сутності грошей як «міри життя» стає основою обґрунтування новітнього еталона вартості. Цим еталоном здатна бути біологічна енергія у вигляді 1 т (1 ц) пшениці. Запровадження цього еталона спроможне стати рятівним для сучасного людства, надаючи відповідні якості облікові, парадигма якого змінюється під впливом модифікації його метрологічних засад.

За основу розвитку методології обліку взято ідеї рівновеликих величин, енергетичної рівності класів, фізико-економічної рівноваги капіталів та ін. Впливаючи на становлення принципово нової облікової парадигми, запровадження соціально відповідального господарювання у той же час змінює методологію обліку. Таке окреслення концептуальних засад обліку стає передумовою побудови балансових узагальнень, які мають адекватно віддзеркалювати соціальну відповідальність чи, навпаки, безвідповідальність суб'єктів господарювання.

Пропонована модель балансового узагальнення передбачає надання інформації, яка дозволяє

забезпечувати соціально відповідальне створення і розподіл сукупного продукту на макро- та мікро-економічному рівнях господарювання. Отримання цієї інформації з метою контролю надає можливості дотримання граничних рівнів ентропії, запобігаючи виходу за межі її порогових значень.

Викладені положення відкривають перспективу інформаційного забезпечення соціально відповідального господарювання, дозволяючи скеровувати суспільно-господарський розвиток на захист інтересів нащадків.

### Abstract

Aggravation of economic, social and environmental problems requires new approaches to the business responsibility of for exhaustion of resources, environmental pollution, the growth of property inequality, poverty and other challenges that turn into global threats. That is why socio-economic shifts should be safe for present and future generations.

There is a need for the transition to management models that are responsible for the fate of descendants. Obligatory business responsibility to the nature, other physical and legal persons and humanity in general is increasing. Solving these problems requires adequate management data. At the same time, there is imperfect the reflection of these problems with existing accounting and reporting tools. The reason for this is the insufficiency of the current theoretical and economic principles. The introduction of models of socially responsible management becomes possible thanks to economics, which is the source of socio-economic development in solar energy, rather than the exploitation of human labor.

Socio-economic shifts have an impact on the creation of the latest accounting paradigm which changes business activities. This creation covers the modification of ontological, metrological and methodological accounting principles which provide specifics of socially responsible management.

Ontological basis of accounting needs is to take into account the phenomenon of socially responsible management related to life. The modification of metrological accounting principles ensures measurement of the business activities through the use of bioenergy metrics and the latest cost standards.

Changes in the accounting methodology are primarily manifested in the modification of balance equation. The proposed model implies providing information for managing socially responsible creation and distribution of the aggregate product at the macro- and micro levels of management. The proposed provisions are necessary for factual provision of socially responsible management which directs social and economic development to protect the interests of descendants.

*JEL Classification: M41, M14.*

### Список літератури:

1. Безверхий К. Соціально-орієнтована звітність підприємства / К. Безверхий // Бухгалтерський облік і аудит. – 2015. – № 2-3. – С. 70-78.
2. Безручук С.Л. Социальная ответственность бизнеса: отражение в отчетности / С.Л. Безручук, С.М. Лайчук // Международный бухгалтерский учет. – 2013. – № 27 (273). – С. 33-40.
3. Бельзеецкая А.А. Критика трудовой теории стоимости Карла Маркса [Электронный ресурс] А.А. Бельзеецкая, 2011. – Режим доступа: [http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/94293/1/203-210%202\\_67.pdf](http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/94293/1/203-210%202_67.pdf).
4. Блакита А.В. Нефінансова звітність як інструмент оцінювання соціальної відповідальності бізнесу / А.В. Блакита, Р.С. Поляк // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – Вип. 15, Ч. 4. – С. 126-129.
5. Богданова Ж.А. Развитие социального учета: определение основных понятий / Ж.А. Богданова // Інноваційна економіка. – 2013. – № 7 (45). – С.293-296.
6. Брэдгард Т. Социальная ответственность бизнеса между государственной политикой и политикой предприятий / Т. Брэдгард // SPERO. Социальная политика: экспертиза, рекомендации, обзоры. – 2005. – № 2. – С. 50-70.

7. Вахрушина М.А. Современные тенденции представления корпоративной социальной отчетности / М.А. Вахрушина, М.В. Краснова // Международный бухгалтерский учет. – 2012. – № 19 (217). – С. 23-27.
8. Вернадський В.І. Кілька слів про ноосферу / В.І. Вернадський / У кн.: Філософія: Хрестоматія (від витоків до сьогодення). – Київ: Знання, 2009. – 621 с.
9. Воробей В., Журовська І. Нефінансова звітність: інструмент соціально відповідального бізнесу / В. Воробей, І. Журовська. – Київ: Інжиніринг, 2010. – 80 с.
10. Герасименко О. Соціальний облік та нефінансова звітність як інструменти реалізації соціальної відповідальності / О. Герасименко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – № 137. – С. 39-42.
11. Голубева Н.А. Аудит: система верификации корпоративной социальной отчетности: автореф. дисс. к.э.н. – Москва, 2012. – 26 с.
12. Голубева Н.А. Теоретические и практические аспекты социального учета и отчетности: монография / Н.А. Голубева, В.С. Карагод. – Москва: РУДН. – 2009. – 248 с.
13. Данилова О.В. Социальная ответственность бизнеса в системе рыночного хозяйства (теоретико-экономический аспект): автореф. дисс. д.э.н. – Москва, 2009. – 22 с.
14. Деревянченко А.А. Социальная ответственность в системе корпоративного управления: автореф. дисс. д.е.н. – Москва, 2006. – 52 с.
15. Дерій В.А. Облікові та аналітичні компоненти нефінансової звітності та їх роль в економічній системі / В.А. Дерій, М.В. Дерій // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 2. – С. 95-103.
16. Дерун І. Корпоративна соціальна звітність як додаток до фінансової звітності / І. Дерун // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2015. – № 10 (175). – С. 10-17.
17. Жиглей І.В. Бухгалтерський облік соціально відповідальної діяльності: необхідність та орієнтири розвитку: Монографія / І.В. Жиглей. – Житомир: ЖДТУ, 2010. – 496 с.
18. Камысовская С.В. Проблемы формирования обеспечения корпоративной социальной отчетности в информационной среде бухгалтерского учета / С.В. Камысовская, Т.В. Захарова // Финансовая аналитика: проблемы и решения. – 2013. – № 24 (162). – С. 10-17.
19. Карагод В.С. Теория и методология международной системы корпоративной социальной отчетности: автореф. дисс. д.э.н. – Москва, 2006. – 59 с.
20. Ключников С.В. Принципы формирования социальной корпоративной отчетности / С.В. Ключников // Международный бухгалтерский учет. – 2011. – № 24 (174). – С. 8-15.
21. Колот А.М. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція та розвиток теоретичних поглядів / А.М. Колот // Економічна теорія. – 2013. – № 4. – С. 5-26.
22. Корнійчук Л.Я. Сталий розвиток і глобальна місія України / Л.Я. Корнійчук, В.О. Шевчук // Економіка України. – 2009. – № 45.
23. Король С.Я. Соціальна відповідальність бізнесу: теорія та методологія обліку: монографія / С.Я. Король. – Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 416 с.
24. Корпоративный социальный отчет: как правильно рассказать о вкладе вашей компании в развитие общества. Практическое руководство / Под ред. С.Е. Литовченко. – Москва: Ассоциация менеджеров, 2004. – 56 с.
25. Костирко Р.О. Інтегрована модель звітності компаній: передумови, принципи, складові / Р.О. Костирко // Економіка України. – 2013. – № 2. – С. 18-28.
26. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Ф. Котлер, Н. Лі / Пер. з англ. – Київ: Стандарт, 2005. – 302 с.
27. Краснова М.В. Учетно-методический инструментариий формирования социальной отчетности публичных компаний : автореф. дисс. к. э. н. – Москва, 2012. – 26 с.
28. Кужельний М.В., Лінник В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник / М.В. Кужельний, В.Г. Лінник. – Київ: Київ. нац. екон. ун-т, 2001. – 334 с.
29. Курінна І. Прозорість і корпоративна соціальна відповідальність: керівництво для державного сектора / І. Курінна та ін. – Київ: Юстон, 2015. – 47 с.
30. Левицька С.О. Соціальна складова підприємницької діяльності як об'єкт обліку / С.О. Левицька // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2014. – Вип. 26. – С. 114-118.
31. Міжнародні моделі регулювання звітності сталого розвитку / В.В. Євдокимов, О.В. Олійник, Д.О. Грищенко, О.О. Грищенко. – Житомир: ЖДТУ, 2013. – 252 с.
32. Новий тлумачний словник української мови / Укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. – У 3-х томах. – Київ: Аконт, 2007.
33. Панченко Є. Відповідальність підприємств / Економічна енциклопедія, т. 1. – Тернопіль: Академія, 2002.
34. Панченко В.П. Управлінські технології розвитку соціальної відповідальності машинобудівних підприємств. автореф. дис. к.е.н. – Київ, 2014. – 23 с.

35. Подолинський С. Вибрані праці / Упорядник Л.Я. Корнійчук. – Київ: Київ. нац. екон. ун-т, 2000. – 328 с.
36. Подолинский С. Життя і здоров'я людей на Україні. – Женева, 1879. – 243 с.
37. Подолинский С. Здоровье крестьян на Украине. Санитарный очерк / С. Подолинский // Дело. – 1879. – № 5. – С. 146-189.
38. Руденко М. Енергія прогресу. Вибрані праці з економії, філософії і космології / М. Руденко. – Київ: Кліо, 2015. – 680 с.
39. Руденко М. Формула Сонця: Роман-трактат / М. Руденко. – Тернопіль, Джура, 2005. – 224 с.
40. Сербин Р. Публікації Сергія Подолинського західними мовами / Р. Сербин // У зб.: Учення Сергія Подолинського і цивілізаційна еколого-економічна перспектива: м-ли Міжнар. наук. конф., присвяч. 150-річчю від дня народж. С.А. Подолинського. – К.: Київ. нац. екон. ун-т, 2001. – 160 с.
41. Супрун Н.А. Корпоративна соціальна відповідальність як чинник сталого розвитку / Н.А. Супрун. // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 3. – С. 61-74.
42. Топішко І. Відповідальність економічна / І. Топішко / Економічна енциклопедія. – В 3-х томах, т. 1. – Тернопіль: Академія, 2002.
43. Туркин С. Как выгодно быть добрым: Сделайте свой бизнес социально ответственным / С. Туркин. – Москва: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 381 с.
44. Уочман П. Социальная ответственность бизнеса / П. Уочман, М. Форстер // SPERO. Социальная политика: экспертиза, рекомендации, обзоры. – 2005. – № 2. – С. 39-49.
45. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник / В.Г. Швець. – Київ: Знання, 2006. – 525 с.
46. Шевчук А.В. Социальная роль бизнеса в моделях корпоративного управления / А.В. Шевчук // SPERO. Социальная политика: экспертиза, рекомендации, обзоры. – 2005. – № 2. – С. 17-26.
47. Шигун М.М. Корпоративна соціальна звітність як перспектива інформування про людський капітал вітчизняних компаній / М.М. Шигун, Т.В. Давидюк // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 1 (9). – С. 173-178.
48. Evans, L.T. (1993), Crop Evolution, Adaption and Yield. Cambridge Universiti Press, pp. 242-244.
49. Menschheit braucht bald zwei Planeten // Frankfurtre rundschau, 15 Mai 2012.
50. Stahlman, V. (1998), Okobilanzen. Das Umweltbewusste Unternehmen: die Zukunft beginnt heute / hrsg. von Georg Winter, 6. Aufl. Munchen: Valen, 541 p.
51. Thomas R. Sinclair. Options for Sustaining and Increasing the Limiting Yield-Plateaus of Grain Crops // 1998 Symposium on World Food Security, Kyoto, Japan (Washington, DC: USDA Agricultural Research Service, sept. 1998), 14.
52. Shevchuk V. Permanense of economic thinking and management: principles of sustainable controllabiliti / Social and economic changes of contemporary society: Monograph. – Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 2017. – Pp. 188-193.

## References:

1. Bezverky, K. (2015). Socialno-orijentovana zvitnist pidpryjemstva [Socially-oriented reporting enterprise]. Buhgalterskyj oblik i audyt. 2-3, 70-78 [in Ukrainian].
2. Bezruchuk, S.L. & Lajchuk, S.M. (2013). Socialnaja otvetstvennost biznesa: otrazhenie v otchetnosti [Mezhdunarodnyj buhgalterskij uchet], 27 (273), 33-40 [in Russian].
3. Belzeckaja, A.A. (2011). Krytyka trudovoj teoryy stoyimosti Karla Marksa [Criticism of the labor theory of value of Karl Marx]. Retrieved from [http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/94293/1/203-210%202\\_67.pdf](http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/94293/1/203-210%202_67.pdf) [in Russian].
4. Blakyta, A.V. & Poljak, R.S. (2015). Nefinansova zvitnist jak instrument ocinjuvannja socialnoi vidpovidalnosti biznesu [Non-financial reporting as a tool for assessing corporate social responsibility]. Naukovyj visnyk Hersonskogo derzhavnogo universytetu. Serija "Ekonomichni nauky", 15, 4, 126-129 [in Ukrainian].
5. Bogdanova, Zh.A. (2013). Razvitie socialnogo ucheta: opredelenie osnovnyh ponjatij [Development of social accounting: definition of basic concepts]. Innovacijna ekonomika, 7 (45), 293-296 [in Russian].
6. Brjegdard, T. (2005). Socialnaja otvetstvennost biznesa mezhdu gosudarstvennoj politikoju i politikoju predprijatij [Social responsibility of business between state policy and enterprise policy]. SPERO. Socialnaja politika: jekspertiza, rekomendacii, obzory, 2, 50-70 [in Russian].
7. Vahrushina, M.A. & Krasnova, M.V. (2012). Sovremennye tendencii predstavlenija korporativnoj socialnoj otchetnosti [Contemporary trends in the presentation of corporate social reporting]. Mezhdunarodnyj buhgalterskij uchet, 19 (217), 23-27 [in Russian].
8. Vernadskij, V.I. (1993-1994). Neskolko slov o noosphere [A few words about the noosphere]. Retrieved from <http://vernadsky.lib.ru/e-texts/archive/noos.html> [in Russian].

9. Vorobej, V. & Zhurovska, I. (2010). Nefinansova zvitnist: instrument socialno vidpovidalnogo biznesu [Non-financial reporting: an instrument for socially responsible business]. Kyiv: Inzhniryng, 80 [in Ukrainian].
10. Gerasymenko, O. (2012). Socialnyj oblik ta nefinansova zvitnist jak instrumenty realizacii socialnoi vidpovidalnosti [Social accounting and non-financial reporting as tools for implementing social responsibility]. Visnyk Kyivskogo nacionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, 137, 39-42 [in Ukrainian].
11. Golubeva, N.A. (2012). Audit: sistema veryfykacyy korporativnoj socyalnoj otchetnosti [Audit: the system of verification of corporate social reporting]. Moskva, 26 [in Russian].
12. Golubeva, N.A. & Karagod, V.S. (2009). Teoreticheskie i prakticheskie aspekty socialnogo ucheta i otchetnosti [Theoretical and practical aspects of social accounting and reporting]. Moskva: RUDN [in Russian].
13. Danilova, O.V. (2009) Socialnaja otvetstvennost biznesa v sisteme rynochnogo hozhajstva (teoretiko-jekonomicheskij aspekt) [The social responsibility of business in the system of market economy (the theoretical and economic aspect)]. Moskva [in Russian].
14. Derevjanchenko A.A. (2006). Socialnaja otvetstvennost v sisteme korporativnogo upravlenija [Social responsibility in the system of corporate governance]. Moskva [in Russian].
15. Derij, V.A. & Derij, M.V. (2014). Oblikovi ta analitychni komponenty nefinansovoi zvitnosti ta ih rol v ekonomichnij systemi [Accounting and analytical components of financial reporting and their role in the economic system]. Zbirnyk naukovyh prac Vinnyckogo nacionalnogo agrarnogo universytetu. Serija "Ekonomichni nauky", 2, 95-103 [in Ukrainian].
16. Derun, I. (2015). Korporativna socialna zvitnist jak dodatok do finansovoi zvitnosti [Corporate Social Reporting as an Addendum to Financial Statements]. Visnyk Kyivskogo nacionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, 10 (175), 10-17 [in Ukrainian].
17. Zhyglej, I.V. (2010). Buhgalterskyj oblik socialno vidpovidalnoi dijalnosti: neobhidnist ta orijentyry rozvytku [Accounting for socially responsible activities: necessity and development benchmarks]. Zhytomyr: Zhytomyr. derzh. tehnol. un-t [in Ukrainian].
18. Kamysovskaja, S.V. & Zaharova, T.V. (2013). Problemy formirovanija obespechenija korporativnoj social'noj otchetnosti v informacionnoj srede buhgalterskogo ucheta [Problems of formation of provision of corporate social reporting in the information environment of accounting]. Fynansovaja analytika: problemy i reshenija, 24 (162), 10-17 [in Russian].
19. Karagod, V.S. (2006). Teorija i metodologija mezhdunarodnoj sistemy korporativnoj socialnoj otchetnosti [Theory and methodology of the international system of corporate social reporting]. Moskva, 59 [in Russian].
20. Kljuchnikov, S.V. (2011). Principy formirovanija socialnoj korporativnoj otchetnosti [Principles of the formation of social corporate reporting]. Mezhdunarodnyj buhgalterskij uchet, 24 (174), 8-15 [in Russian].
21. Kolot, A.M. (2013). Korporativna socialna vidpovidalnist: evolucija ta rozvytok teoretychnyh pogljadiv [Corporate Social Responsibility: The Evolution of Theoretical Visions]. Ekonomichna teorija, 4, 5-26 [in Ukrainian].
22. Kornijchuk, L.Ja. & Shevchuk, V.O. (2009). Stalyj rozvytok i globalna misija Ukrainy [Sustainable development and the global mission of Ukraine]. Ekonomika Ukrainy, 4-5. [in Ukrainian].
23. Korol, S.Ja. (2016). Socialna vidpovidalnist biznesu: teorija ta metodologija obliku [Social responsibility of business: the theory and methodology of accounting]. Kyiv: Kyiv. nac. torg.-ekon. un-t [in Ukrainian].
24. Korporativnyj socialnyj otchet: kak pravilno rasskazat o vklade vashej kompanii v razvitie obshhestva. Prakticheskoe rukovodstvo [Corporate social report: how to tell your companys contribution to the development of society. Practical guide] (2004). Moskva: Asociacija menedzherov [in Russian].
25. Kostyrko, R.O. (2013). Integrovana model zvitnosti kompanij: peredumovy, pryncypy, skladovi [Integrated reporting model for companies: preconditions, principles, components]. Ekonomika Ukrainy, 2, 18-28 [in Ukrainian].
26. Kotler, F. & Li, N. (2005). Korporativna socialna vidpovidalnist. Jak zrobyty jakomoga bilshe dobra dlja vashoi kompanii ta suspilstva [Corporate Social Responsibility. How to make as much good as possible for your company and society]. Kyiv: Standart [in Ukrainian].
27. Krasnova, M.V. (2012). Uchetno-metodicheskij instrumentarij formirovanija socialnoj otchetnosti publicnyh kompanij [Teaching and methodological tools for the formation of social reporting of public companies]. Moskva [in Russian].
28. Kuzhelnij, M.V. & Linnyk V.G. (2001). Teorija buhgalterskogo obliku [Theory of accounting]. Kyiv: Kyiv. nac. ekon. un-t [in Ukrainian].
29. Kurinna, I. et al. (2015). Prozorist i korporativna socialna vidpovidalnist: kerivnyctvo dlja derzhavnogo sektora [Transparency and corporate social responsibility: governance for the public sector]. Kyiv: Juston [in Ukrainian].

30. Levycka, S.O. (2014). Socialna skladova pidpryjemnyckoi dijalnosti jak objekt obliku [Social component of entrepreneurial activity as an object of accounting]. *Naukovi zapysky Nac. un-tu "Ostrozka akademija"*, 26, 114-118 [in Ukrainian].
31. Jevdokymov, V.V., Olijnyk, O.V., & Grycyszen, D.O. et al. (2013). Mizhnarodni modeli reguljuvannja zvitnosti stalogo rozvytku [International models of reporting on sustainable development]. *Zhytomyr*, 252 [in Ukrainian].
32. Novyj tlumachnyj slovnyk ukrainskoi movy [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language] (2007). / Ukladachi V. Jaremenko, O. Slipushko. Kyiv: Akonit [in Ukrainian].
33. Panchenko, Je. (2002). Vidpovidalnist pidpryjemstv. Ekonomichna encyklopedija [Responsibility of enterprises]. Ternopil: Akademiya [in Ukrainian].
34. Panchenko, V.P. (2014). Upravlinski tehnologii rozvytku socialnoi vidpovidalnosti mashynobudivnyh pidpryjemstv [Management technologies of social responsibility development of machine-building enterprises]. Kyiv [in Ukrainian].
35. Podolynskij, S. Vybrani praci [Selected Works] (2000). Kyiv: Kyiv. nac. ekon. un-t [in Ukrainian].
36. Podolynskij, S. (1879). Zhyttja j zdorovja lyydej na Ukrajinі [Life and health of people in Ukraine]. Zheneva [in Ukrainian].
37. Podolinskij, S. (1879). Zdorove krestjan na Ukrajinі. Sanitarnyj ocherk [Health of peasants in Ukraine. Sanitary essay]. *Delo*, 5, 146-189 [in Ukrainian].
38. Rudenko, M. (2015). Energija progresu. Vybrani praci z ekonomii, filosofii i kosmologii [The energy of progress. Selected works on economics, philosophy and cosmology]. Kyiv Klio [in Ukrainian].
39. Rudenko, M. (2005). Formula Soncja: Roman-traktat [Formula of the Sun: Roman-treatise]. Ternopil, Dzhura [in Ukrainian].
40. Serbyn, R. (2001). Publikacii Sergija Podolynskogo zahidnymi movamy [Publications by Sergei Podolinsky in the western languages]. Uchennja Sergija Podolynskogo i cyvilizacijna ekologo-ekonomichna perspektyva. Kyiv: Kyiv. nac. ekon. un-t [in Ukrainian].
41. Suprun, N.A. (2009). Korporatyvna socialna vidpovidalnist jak chynnyk stalogo rozvytku [Corporate Social Responsibility as a Factor for Sustainable Development]. *Ekonomika i prognozuvannja*, 3, 61-74 [in Ukrainian].
42. Topishko, I. (2002). Vidpovidalnist ekonomichna [Responsibility is economical]. *Ekonomichna encyklopedija*, t. 1. Ternopil: Akademiya [in Ukrainian].
43. Turkin, S. (2007). Kak vygodno byt dobrym: Sdelajte svoj biznes socialno otvetstvennym [How beneficial it is to be kind: Make your business socially responsible]. Moskva: Alpina Biznes Buks, 381 [in Russian].
44. Uochman, P. & Forster, M. (2005). Socialnaja otvetstvennost biznesa [Social responsibility of business]. SPERO. Socialnaja politika: jekspertiza, rekomendacii, obzory, 2, 39-49 [in Russian].
45. Shvec, V.G. (2006). Teorija buhgalterskogo obliku [Theory of accounting]. Kyiv: Znannja [in Ukrainian].
46. Shevchuk, A.V. (2005). Socialnaja rol biznesa v modeljah korporativnogo upravlenija [The social role of business in corporate governance models]. SPERO. Socialnaja politika: jekspertiza, rekomendacii, obzory, 2, 17-26 [in Russian].
47. Shygun M.M. & Davydjuk T.V. (2011). Korporatyvna socialna zvitnist jak perspektyva informuvannja pro ljudskij kapital vitchyznjanyh kompanij [Corporate social reporting as a prospect of informing about the human capital of domestic companies]. *Visnyk Zaporiz. nac. un-tu*, 1 (9), 173-178 [in Ukrainian].
48. Evans, L.T. (1993). *Crop Evolution, Adaption and Yield*. Cambridge Universiti Press, 242-244 [in English].
49. Menschheit braucht bald zwei Planeten // *Frankfurter Rundschau*, 15 Mai 2012 [in Deutsch].
50. Stahlman, V. (1998). *Okobilanzen. Das Umweltbewusste Unternehmen: die Zukunft beginnt heute* / hrsg. von Georg Winter, 6. Aufl. Munchen: Valen [in Deutsch]
51. Joachim, W. (2012). Menschheit braucht bald zwei Planeten. *Frankfurter Rundschau*. Retrieved from <http://www.berliner-zeitung.de/wirtschaft/neuer-wwf-report-menschheit-braucht-bald-zwei-planeten-10818360> [in Deutsch].
52. Shevchuk, V. (2017). Permanense of economic thinking and management: principles of sustainable controllability / Social and economic changes of contemporary society: Monograph. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole, 188-193 [in Ukrainian].

Надано до редакційної колегії 05.05.2017

Шевчук Володимир Олександрович / Volodymyr O. Shevchuk  
[v.o.shevchuk@gmail.com](mailto:v.o.shevchuk@gmail.com)

**Посилання на статтю / Reference a Journal Article:**

*Соціальна відповідальність суб'єктів господарювання: впливи на становлення новітньої облікової парадигми [Електронний ресурс] / В. О. Шевчук // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2017. – № 3 (31). – С. 95-109. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No3/95.pdf>*